

Mr Isidora Beraha

Institut ekonomskih nauka, Beograd,

Originalni naučni rad

UDK: 331.101.21

MALA I SREDNJA PREDUZEĆA KAO FAKTOR EKONOMSKOG RAZVOJA I SMANJENJA NEZAPOSLENOSTI U SRBIJI

Zasnivanje razvoja privrede Srbije na postojećim osnovama potpuno je neodrživo. Ukoliko Vlada ne pristupi rešavanju gorućih problema srpske privrede, pri čemu se pre svega misli na ubrzanje rasta privredne aktivnosti i zaustavljanje izrazito nepovoljnih trendova na tržištu rada, ali i na smanjenje budžetskog deficita i javnog duga i unapređenje konkurentnosti domaćih proizvoda i usluga na međunarodnom tržištu, teško je očekivati ostvarivanje dinamičnijeg privrednog rasta. Sektor malih i srednjih preduzeća mogao bi imati ključnu ulogu u oporavku i rastu privrede Srbije, posebno imajući u vidu da je u periodu od 2000. do 2009. godine bio najefikasniji segment privrede i nosilac rasta i zapošljavanja, kao i uvažavajući pozitivna iskustva razvijenih evropskih zemalja. Kakva će, međutim, biti uloga sektora malih i srednjih preduzeća u oporavku i pokretanju rasta srpske privrede zavisice pre svega od odlučnosti u nameri da se otklone ili barem ublaže prepreke ponovnom oživljavanju i daljem razvoju sektora, među kojima se posebno ističu nedovoljne konkurentnost i slab kvaliteta proizvoda, hronična nelikvidnost, granska i teritorijalna nepovezanost i otežan pristup izvorima finansiranja.

Ključne reči: mala i srednja preduzeća, privredni rast i razvoj, nezaposlenost, konkurentnost, dinamičnost, inovativnost, svetska ekonomska kriza

UVOD

Poslednje dve decenije XX veka obeležio je trend kontinuiranog narastanja sektora malih i srednjih preduzeća (u daljem tekstu MSP), uprkos dotadašnjem ubedenju da su veliki privredni sistemi jedini mogući pokretači opšteg privrednog i društvenog razvoja. Neophodnost traganja za novim organizacionim oblicima rezultat je spoznanje da se velike nacionalne i multinacionalne kompanije suočavaju sa problemima u organizaciji i menadžmentu, usled kojih postaju ranjive i slabe. Stanovište prema kojem se na smanjenju troškova i ostvarivanju efekata ekonomije obima može zasnivati iskorišćavanje ukupnog tehnološkog napredka, zamenilo je verovanje da zbog svoje fleksibilnosti, vitalnosti, sklonosti ka inovativnim poduhvatima i riziku, mala i srednja preduzeća predstavljaju osnovnu polugu ekonomskog rasta i razvoja i značajan faktor kreiranja država blagostanja.

Danas razvijene tržišne ekonomije zasnivaju svoj rast i razvoj upravo na sektoru malih i srednjih preduzeća i preduzetništva, koji predstavlja najefikasniji segment privreda i ostvaruje najveći doprinos zaposlenosti, kreiranju BDP i prometa. MSP učestvuju sa 99% u ukupnom broju preduzeća, apsorbujući preko 70% ukupne zaposlenosti u privatnom, nefinansijskom sektoru ekonomije EU. U pojedinim industrijskim granama, poput tekstilne, MSP zapošljavaju i do 80% ukupne radne snage. Kao takva, ova preduzeća predstavljaju ključni izvor rasta, zapošljavanja i inovacija.

Zahvaljujući svojoj fleksibilnosti, sklonosti ka inovativnim poduhvatima, i većoj mogućnosti za specijalizaciju, MSP uspevaju da se, superiornije od velikih sistema, prilagode potrebama i zahtevima koje nameću dinamični i globalni uslovi poslovanja. Zbog toga, kao i usled činjenice da MSP ostvaruju najveći doprinos zaposlenosti, konkurentnosti i izvozu, razvijene zemlje su organizovano i sistematski pristupile podsticanju njihovog razvoja i uspešnog funkcionisanja. Nastojanja su da se delovanjem različitih mehanizama obezbede neophodni uslovi, odnosno kreira poslovno okruženje u kojem će dinamičniji rast sektora MSP biti moguć.

Intencija je da se kreiranjem i implementacijom politika razvoja MSP u zemljama članicama EU stvore pretpostavke za realizaciju principa usvojenih Evropskom poveljom o malim preduzećima, u kojima je sadržana snažna volja i odlučnost da se sva raspoloživa sredstva stave u funkciju MSP, i prokrči put onima koja žele da povećaju zaposlenost i privredni rast u Evropi.

Po ugledu na razvijene, i zemlje u tranziciji sve izraženije zasnivaju svoj ekonomski rast i razvoj na sektoru MSP. U odnosu na druge zemlje u regionu koje su krenule putem nimalo lake tranzicije ka tržišnom načinu privređivanja, Srbija je od početka bila u nepovoljnijem položaju suočena sa brojnim izazovima koji prate sprovođenje tranzicionih, strukturnih i reformskih procesa. U periodu od političkih promena 2000. godine do

pojave preliivanja negativnih efekata svetske finansijske krize na privredne tokove u zemlji, Srbija je uspeła da uspostavi makroekonomsku stabilnost, ostvari privredni rast i relativno značajan priliv stranih direktnih investicija. Sprovedene su institucionalne promene koje su rezultirale u unapređenju poslovnog ambijenta i ostvaren značajan napredak u izgradnji sistema za podsticanje i podršku razvoju MSP. Međutim, u uslovima delovanja svetske finansijske krize zaustavljene su pozitivne makroekonomske tendencije i dodatno produbljeni problemi srpske privrede, a posledično i sektora MSP.

U Srbiji se od MSP očekuje da preuzmu odlučujuću ulogu u stvaranju moderne i konkurentne tržišne privrede i ubrzaju proces integracije u EU. U skladu sa tim, jačanje sektora MSP definisano je kao jedan od prioriternih ciljeva ekonomske politike. Institucionalne mere podrške usmerene su na stvaranje poslovnog ambijenta koji će biti stimulativan za dinamičnije poboljšanje strukture, veći doprinos kreiranju novih radnih mesta, povećanje investicionih aktivnosti, prometa po zaposlenom, BDV po zaposlenom i profita po zaposlenom, kao i unapređenje konkurentnosti sektora. Uprkos činjenici da su MSP značajno doprinela ostvarenom ekonomskom rastu srpske privrede u prethodnim godinama, kreatori ekonomske politike još uvek se nalaze pred brojnim izazovima vezanim sa potpunije iskorišćavanje potencijala ovih preduzeća.

DOPRINOS SEKTORA MSP EKONOMSKOM RAZVOJU EU

Kreatori ekonomske politike EU prepoznali su ulogu sektora MSP u tranziciji ka na znanju zasnovanoj ekonomiji, i sa tim u vezi kreiranje ambijenta svetske klase za rast i razvoj pomenutog sektora definisali kao jedan od svojih prioriternih ciljeva. Kreiranje okruženja koje je stimulatивно za razvoj sektora MSP i u kojem je potpunije iskorišćavanje njihovih potencijala moguće, bilo je inkorporirano i u ciljevima postavljenim Lisabonskim sporazumom, a sadržano je i u strategiji rasta EU za predstojeću deceniju. U dokumentu pod nazivom "Evropa 2020" jasno je izražena intencija da se u EU u godinama koje dolaze ostvari pametan, održiv i sveobuhvatan rast. Očekivanja su da će MSP nastaviti i dodatno intenzivirati svoj doprinos kreiranju ne samo većeg broja, već i boljih radnih mesta, podsticanju istraživačko-razvojnih i inovativnih aktivnosti, razvoju informatičkog društva, afirmaciji preduzetništva i unapređenju konkurentnosti ekonomija.

Okosnicu politike razvoja MSP i preduzetništva u EU predstavlja Evropska povelja o malim preduzećima. Usvajanjem ovog dokumenta 2003. godine i definisanjem deset osnovnih dimenzija koje su u njemu sadržane, Evropska komisija je odredila ključna područja za razvoj sektora MSP a

ujedno i omogućila da se, praćenjem napredka po osnovu tih dimenzija, vrši komparativna analiza dostignutog stepena razvoja sektora u zemljama članicama i drugim zemljama koje su dokument usvojile. Opređenje za prelazak sa smernica za razvoj MSP na ciljane aktivnosti sadržano je u dokumentu pod nazivom "Akt o malim preduzećima za Evropu", usvojenom 2008. godine.

MSP pokazuju veću sklonost ka preduzimanju inovativnih poduhvata od velikih privrednih sistema a inovacije su pretpostavka održivog razvoja i vodeći pokretači ekonomskog rasta. Samo novi proizvodi i usluge, odnosno novi načini njihove proizvodnje i isporuke, kreiraju vrednost i omogućavaju povećanje životnog standarda. U osnovi buduće konkurentnosti kompanija, zaštite životne sredine, zdravlja i opšteg dobra stanovništva leži zahtev za vrhunskim istraživanjima i razvojem koji treba da obezbede znanje i tehnologije potrebne evropskoj privredi i stanovništvu.

Inovacije, kao ubiranje plodova naučnih dostignuća, zahtevaju mnogo više od sposobnosti pretvaranja novih ideja u komercijalne proizvode. Neophodna je obezbeđenost materijalnih sredstava i raspolaganje odgovarajućim poslovnim veštinama, adekvatan sistem zaštite intelektualne svojine, kao i podsticaj preduzetničkim inovativnim aktivnostima. Napori moraju biti usmereni ka razvoju kulture koja je dinamična i koja inovacije smatra preduslovom daljeg ekonomskog rasta i povećanja zaposlenosti. MSP predstavljaju stožer inovativnosti u ekonomiji EU zbog sposobnosti prilagođavanja brzim promenama u zahtevima potrošača, i visok potencijal za iskorišćavanje novih tehnologija i obezbeđivanje kanala neophodnih za njihov razvoj.

Obezbeđivanjem mehanizama za širenje odnosno komercijalizaciju znanja i novih ideja nastalih u velikim organizacijama, MSP doprinose dinamičnosti i inovativnim performansama privrede EU. Investicije u nova znanja ne moraju a priori biti komercijalizovane od strane organizacije u kojoj je to znanje originalno nastalo. Koncept filtera znanja odnosi se na situaciju kada organizacija kreira znanje i ideje ali se ne angažuje na njihovoj implementaciji, transferu i komercijalizaciji. Postoje preduzeća i organizacije, poput univerziteta i istraživačkih instituta, koja kreiraju potencijalno vredna znanja i ideje ali koja njihovu komercijalizaciju ne smatraju prioritetom. MSP su sprega između organizacija koje investiraju u kreiranje novih znanja i onih koje ta znanja implementiraju i komercijalizuju.

Na osnovu analize i ocene stanja sektora MSP u EU zasnovane na Eurostat metodologiji, odnosno praćenjem pokazatelja kao što su broj preduzeća, broj zaposlenih, ukupan promet, bruto dodata vrednost i profit, može se zaključiti da je sektor MSP u protekloj deceniji ostvario impresivan rast. U periodu od 2002. do 2008. godine broj MSP se povećao za 2,4 miliona (ili za 13%), dok se broj velikih preduzeća povećao za svega 2.000

(ili 5%). U 2008. godini od ukupno 20 miliona preduzeća koliko je poslovalo u privredi EU, velikih je bilo samo 43.000. MSP čine veliku većinu (99,8%) preduzeća u privredi EU.

Sektor MSP u EU karakteriše volatilnost, odnosno visoke stope nastajanja i gašenja preduzeća. Podaci govore da se svake godine osnuje u proseku oko 1.8 miliona novih preduzeća, dok u proseku 1.5 miliona bude ugašeno, bilo svojevolutno ili prinudno. Ovako izrazita dinamičnost poslovnog sektora pozitivno se odražava na konkurentnost privrede EU, iz razloga što nova preduzeća u najvećem broju slučajeva osnivaju mladi ljudi (između 30 i 40 godina) koji su skloniji inovativnim poduhvatima i riziku, a preduzeća koja se gase su svakako manje produktivna i manje inovativna. Primetna je razlika u stopama nastajanja i gašenja preduzeća u „starim,, i „novim,, članicama EU, pri čemu pomenute stope u „novim,, članicama beleže vrednosti iznad proseka evropske unije, što se uglavnom duguje faktorima kao što su visoka nezaposlenost te posledično veća sklonost ka započinjanju samostalnih biznisa, ali sa druge strane i niže stope opstajanja preduzeća na tržištu nakon navršene druge godine života.

U privredi EU evidentna je neujednačenost distribucije preduzeća različite veličine u pojedinim industrijskim granama. Najveći broj malih i srednjih preduzeća prisutan je u sferama trgovine, nekretnina, izdavanja i poslovnih aktivnosti i izgradnje.

U poređenju sa velikim preduzećima, MSP karakterišu manja efikasnost i niža produktivnost rada, ali i značajno veći doprinos zaposlenosti. MSP su faktor koji ubedljivo najviše doprinosi povećanju zaposlenosti, kao jednom od ključnih ciljeva ekonomske politike EU. Podaci ukazuju da MSP generišu oko 67% ukupne zaposlenosti nefinansijskog sektora EU. MSP zapošljavaju više od 88 miliona ljudi, dok velika preduzeća zapošljavaju svega 43 miliona. U okviru MSP, mikro preduzeća generišu najveću zaposlenost, približno 39 miliona, ili 30% ukupne zaposlenosti nefinansijskog sektora. U posmatranom periodu broj radnih mesta u pomenutom sektoru povećavao se po godišnjoj stopi od 1,9%, ili izraženo u apsolutnim brojevima u sektoru MSP otvoreno je 9,4 miliona novih radnih mesta.

Doprinosi sektora MSP ukupnom prometu i bruto dodatoj vrednosti, kao merilima stvarnog doprinosa ekonomskom bogatstvu EU, manji su od doprinosa MSP zaposlenosti, što ukazuje na ispodprosečnu produktivnost rada u ovom sektoru. Ispodprosečna produktivnost rada je jedna od karakteristika sektora MSP, a razlozi tome mogu se tražiti u činjenici da su prosečna MSP suviše mala da bi ostvarivala efekte ekonomije obima, ili su manje kapitalno intenzivna. Prema drugom objašnjenju, manja produktivnost je posledica nižeg nivoa kvalifikovanosti zaposlenih u MSP, na šta ukazuju podaci o troškovima rada po zaposlenom u sektoru MSP. Imajući u vidu da veliki broj prethodno zaposlenih u MSP nalazi novo zaposlenje u velikim

preduzećima, MSP imaju značajnu ulogu u edukaciji i treningu zaposlenih u čitavoj ekonomiji EU.

Na osnovu učešća u stvaranju bruto operativnog viška, kao mere profitabilnosti privrede, može se zaključiti da su mala preduzeća po pravilu manje profitabilna od velikih, pri čemu su mikro preduzeća najmanje profitabilna.

Manja produktivnost MSP posledica je uloge koju ova preduzeća imaju u ukupnoj ekonomiji. MSP zbog svoje sklonosti ka inovativnim poduhvatima i riziku doprinose ekonomskom rastu, ali sa druge strane plaćaju cenu visokih stopa gašenja i nižih stopa profitabilnosti.

Stope profitabilnosti MSP u značajnoj meri variraju u zavisnosti od industrijskog sektora. MSP su profitabilnija od velikih preduzeća u sektorima hoteli i restorani, nekretnine, izdavanje i poslovne aktivnosti, ali i u sektorima vađenje ruda i kamena, električna energija, gas i snabdevanje vodom, u kojima fokusiranjem na tržišne niše MSP posluju sa izrazito visokim profitnim marginama.

Efekte svetske finansijske krize koji su prouzrokovali drastičan pad obima svetske trgovine, proizvodnje, izvoza, investicija i privatne potrošnje, dodatno su naglasili probleme evropskih MSP. Nedostatak finansijskih sredstava praćen problemima nelikvidnosti, administrativnim i zakonskim opterećenjima, prouzrokovali su lošije performanse MSP u odnosu na period pre krize. Smanjenjem obima proizvodnje i trgovine u velikim preduzećima u značajnoj meri je pogoršana pozicija MSP u lancima snabdevanja. U svetlu krize, MSP su pribegla smanjivanju operativnih troškova, investicija i izdvajanja za inovativne poduhvate. Drastičan pad tražnje za proizvodima i uslugama i još nepovoljniji uslovi pribavljanja finansijskih sredstava, ozbiljno su doveli u pitanje osnivanje, opstajanje i razvoj sektora MSP u Evropi. Odgovor kreatora ekonomske politike EU na ovako negativne trendove, konkretizovan je u setu mera usmerenih na otklanjanje ključnih problema MSP, a pre svega na unapređenje pristupa izvorima finansiranja, pristupa tržištima unutar i izvan EU i poslovnog okruženja i smanjenje administrativnih opterećenja.

OCENA STANJA PRIVREDE SRBIJE

Imajući u vidu da je proces tranzicije u Srbiji od početka sa deset godina dugim zakašnjenjem u odnosu na druge zemlje u regionu, realno je bilo očekivati da će sva raspoloživa pozitivna iskustva biti iskorišćena, te minimalizovani negativni efekti koji a priori prate proces svojinske transformacije i prelazak na tržišni model privređivanja. Nažalost, danas je više nego jasno da to nije bio slučaj. Umesto u ekonomskom rastu, dosadašnji rezultati tranzicije u Srbiji ogledaju se u potpunoj deindustrijalizaciji i drastičnom smanjenju broja zaposlenih.

U periodu od političkih promena 2000. godine do početka svetske finansijske krize 2008. godine zabeleženi su relativno pozitivni makroekonomski tokovi. Uspostavljena je makroekonomska stabilnost, ostvaren je rast bruto domaćeg proizvoda sa 12,8 milijardi u 2001. na 34,3 milijarde u 2008. godini, kontinuiran rast uvoza i izvoza, a inflacija je smanjena sa 40,7% na 6,8% u istom periodu. Međutim, kada se uzme u obzir da se pomenuto povećanje bruto domaćeg proizvoda uglavnom duguje privatizaciji, rastu spoljnog duga i manjim delom prilivu stranih direktnih investicija, zatim izrazito nepovoljna struktura uvoza i izvoza praćena drastičnim uvećanjem spoljnotrgovinskog deficita, pad industrijske proizvodnje i pomeranje fokusa sa područja proizvodnje i industrije na sektor usluga i finansija, dalje zaduživanje zemlje i učešće ukupnog spoljnog duga u BDP od 88,54% u 2008. godini, sasvim slobodno se može tvrditi da je optimizam bio isuviše preuranjen. Ako se navedenim tvrdnjama pridodaju uglavnom neuspešna privatizacija državnog i društvenog kapitala i izrazito nepovoljna kretanja realnih zarada i realnih stopa nezaposlenosti, kao suštinskih pokazatelja stanja ekonomije, perspektive privrede Srbije nimalo ne obećavaju.

Svetska finansijska kriza zaustavila je pozitivne ekonomske tokove i u kombinaciji sa domaćom ekonomskom krizom dodatno produbila probleme i pogoršala stanje srpske privrede. Visoka nezaposlenost može se smatrati jednim od najvećih ekonomskih i socijalnih problema Srbije. Teško nasleđeno stanje na tržištu rada je u proteklih deset godina još više pogoršano efektima tranzicije i restrukturiranja i odsustvom adekvatnih institucionalnih mera, a ekonomska kriza poptuno je poništila pozitivne pomake ostvarene u periodu od 2001. do 2008. godine. U 2009. godini zabeležen je veći pad zaposlenosti od pada privredne aktivnosti, a nastavak takvog trenda rezultirao je stopom nezaposlenosti od preko 20% u 2010. godini. Kao jedna od zemalja sa najvišom stopom nezaposlenosti u EU, Srbija je suočena sa ozbiljnim preprekama na putu oporavka i intenzivnijeg ekonomskog rasta i razvoja. Pored visoke nezaposlenosti, tržište rada karakteriše i izrazito nepovoljna struktura zaposlenosti. Povećanje stope zaposlenosti stanovništva radnog uzrasta trebalo bi da bude okosnica strategije privrednog razvoja, ali i prioritetan cilj ekonomske i politike zapošljavanja iz razloga što predstavlja jedan od preduslova i trenutno možda najveću prepreku priključivanja Srbije EU. Imajući u vidu da je povećanje stope zaposlenosti definisano kao jedan od ključnih ciljeva EU u narednoj deceniji, što je sadržano i u dokumentu pod nazivom "Evropa 2020", kao i da se od sektora MSP očekuje da značajno doprinese njegovom ostvarivanju, nameće se pitanje potencijalne uloge ovih preduzeća u smanjenju nezaposlenosti u Srbiji.

U 2010. godini odpočeo je blagi oporavak privrede i zabeležen je međugodišnji rast BDP-a od 1,8%, kao i rast izvoza robe koji je u uslovima

znatno nižeg rasta domaće tražnje i uvoza rezultirao u smanjenju trgovinskog deficita. Postepen rast privredne aktivnosti ne samo što nije bio dovoljan za dostizanje nivoa proizvodnje iz perioda pre krize, već je bio praćen i ubrzanom rastom inflacije. Uprkos intervencijama NBS, u prvih osam meseci 2010. godine zabeležen je trend depresijacije dinara prema evru, odnosno inflacija je u ovom periodu dostigla blizu 6%. Odgovor NBS na depresijaciju domaće valute, kao pretnju makroekonomskoj stabilnosti, ogleda se u monetarnoj restriktivnosti. Podizanje kamatne stope na dinare, u uslovima kada je rizik ulaganja u Srbiju znatno veći u poređenju sa drugim zemljama u tranziciji, ima ograničavajuće dejstvo na privredni oporavak.

Dok se sa jedne strane vodi restriktivna monetarna politika, sa druge strane je prisutna fiskalna neodgovornost i pretnja da će se Srbija, poput nekih drugih zemalja, naći u ekonomskom ropstvu. Budžetski deficit je u 2010. godini očekivano premašio 4,5% BDP-a, dok je javni dug u avgustu iste godine iznosio 36% BDP-a. Na kraju 2010. godine javni dug Srbije iznosio je 12,2 milijarde Eura, odnosno 41,5% BDP-a, dok je u prethodnoj godini bio 9,8 milijardi Eura, odnosno 32,9% BDP-a. Postoji opasnost daljeg značajnijeg rasta javnog duga u narednom relativno kratkom vremenskom periodu, ukoliko se nastavi sa zaduživanjem države za infrastrukturne projekte, kao i od scenarija nakon privatizacije preostalog državnog i javnog sektora.

Ukoliko Vlada ne pristupi rešavanju gorućih problema srpske privrede, pri čemu se pre svega misli na ubrzanje rasta privredne aktivnosti i zaustavljanje izrazito nepovoljnih trendova na tržištu rada, ali i na smanjenje budžetskog deficita i javnog duga i unapređenje konkurentnosti domaćih proizvoda i usluga na međunarodnom tržištu, teško je očekivati ostvarivanje dinamičnijeg privrednog rasta. Održavanje budžetskog deficita i javnog duga u prihvatljivim granicama preduslov je povećanja stranih i domaćih investicija, a posledično i budućeg privrednog rasta i razvoja.

Sektor MSP mogao bi imati ključnu ulogu u oporavku i rastu privrede Srbije, posebno imajući u vidu da je u periodu od 2000. do 2009. godine bio najefikasniji segment privrede i nosilac rasta i zapošljavanja, kao i uvažavajući pozitivna iskustva razvijenih evropskih zemalja. A da li će MSP to i postati zavisiće pre svega od brzine i uspeha u naporima da se zaustavi usporavanje razvoja sektora, kao posledica delovanja svetske ekonomske krize, i otklone njegovi ključni problemi među kojima se posebno izdvajaju nedovoljna konkurentnost i kvalitet proizvoda, hronična nelikvidnost i granska/teritorijalna neorganizovanost.

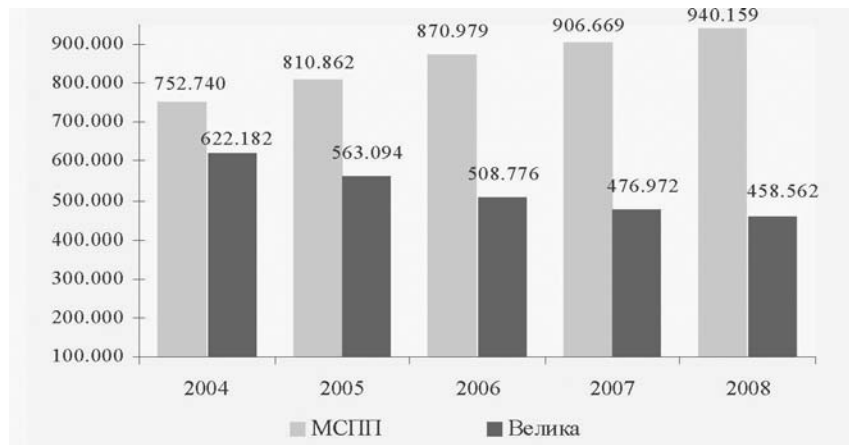
MALA I SREDNJA PREDUZEĆA KAO FAKTOR PRIVREDNOG RASTA I RAZVOJA SRBIJE

Sektor MSP je u značajnoj meri doprineo ekonomskom rastu ostvarenom u Srbiji u periodu od političkih promena 2000. godine do pojave svetske ekonomske krize u drugoj polovini 2008. godine. MSP su iz godine u godinu ostvarivala kontinuelan rast i predstavljala jedan od važnijih pokretača ekonomskog rasta i razvoja, na šta ukazuju podaci o učešću sektora u osnovnim makroekonomskim pokazateljima. Naime, MSP su u 2008. godini učestvovala sa 43,2% u ukupnoj zaposlenosti, 35% u BDV, 45,5% u ukupnom izvozu i 59,3% u ukupnom uvozu privrede Srbije. Konstantan rast broja MSP rezultirao je u 2008. godini brojem od 303.449 što je 99,8% ukupnog broja privrednih subjekata u zemlji.

Vlade zemalja zapadnog Balkana, pa i Srbije, usvojile su Evropsku povelju o malim preduzećima i Akt o malim preduzećima, i na taj način se obavezale da će sektor MSP i aktivnosti na kreiranju okruženja stimulativnog za njegov dalji razvoj biti u fokusu njihovih ekonomskih politika. Srbija je u periodu od demokratskih promena ostvarila značajan napredak u stvaranju institucionalnog i zakonskog okvira za poslovanje MSP. Na osnovu rezultata izveštaja pod nazivom „SME Policy Index“ za 2008. godinu, kojim se prati doslednost u primeni Evropske povelje o malim preduzećima, Srbija je na skali od 1 do 5 ocenjena sa 3,3 (u Izveštaju za 2007. godinu ocenjena je sa 2,5), pri čemu je posebno istaknut napredak u smislu prelaska sa formulisanja na primenu politika razvoja, i to najizraženije u oblastima: podrška inovativnim i start-up preduzećima, pružanje poslovnih usluga i on-line širenje informacija, i unapređenje dijaloga o politici razvoja MSP između javnog i privatnog sektora.¹

U Srbiji je u periodu od 2004. do 2008. godine povećana ukupna zaposlenost za 1,7% odnosno za 23.799 novih radnika. U sektoru MSP ostvaren je dinamičan rast zaposlenosti (24,9%), što je u određenoj meri neutralisalo smanjenje broja zaposlenih u velikim preduzećima usled procesa restrukturiranja i doprinelo smanjivanju socijalnih tenzija u zemlji. U 2008. godini broj zaposlenih u sektoru MSP povećao se za 33.490, od čega je najveći rast zabeležen kod mikro preduzeća koja zapošljavaju približno polovinu ukupno zaposlenih u sektoru MSP. Dinamičan rast zaposlenosti bio je, međutim, nedovoljan da apsorbuje viškove radne snage, pa su nepovoljni trendovi na tržištu rada nastavljeni.

¹ Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu za 2008. godinu, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, Republički zavod za razvoj, Republička agencija za razvoj MSP i preduzetništva, Beograd, septembar 2009. godine, str. 9.

Grafikon 1. (Kretanje zaposlenosti u periodu 2004-2008. godina)²

Sektor MSP je u 2008. godini ostvario realan rast prometa od 2,4%, odnosno 4.662,6 milijardi dinara prometa, što predstavlja 2/3 ukupnog prometa nefinansijskog sektora i vrednost dva puta veću od one koju su ostvarila velika preduzeća. Usled negativnih efekata svetske finansijske krize koji su se nadovezali na već prisutne strukturne probleme u privredi Srbije, usporen je dinamičan rast započet 2004. godine i došlo je do smanjenja obima i kvaliteta poslovnih aktivnosti MSP.

U periodu od 2004. do 2008. godine MSP su ostvarila iznadprosečne stope rasta bruto dodate vrednosti. Samo u 2008. godini BDV ovog sektora povećan je po stopi tri puta višoj od stope u velikim preduzećima. Posmatrano po veličini, nefinansijski sektor privrede Srbije je u 2008. godini ostvario ukupno 1.418,2 milijarde dinara bruto dodate vrednosti, pri čemu je doprinos sektora MSP bio najveći (59,1%).

Analizirajući pokazatelje produktivnosti, može se zaključiti da su i pored iznadprosečnih realnih stopa rasta ovih pokazatelja za sektor MSP u 2008. godini, velika preduzeća daleko produktivnija.

Stopa profitabilnosti MSP u 2008. godini iznosila je 41,9% (u nefinansijskom sektoru 38,7% a u velikim preduzećima 38,6%), čime su ova preduzeća zaslužila status najprofitabilnijeg dela nefinansijskog sektora Srbije. Uočljiva je, međutim, neujednačenost strukture profita MSP po okruzima i sektorima. Kada su u pitanju okruzi dominantna je koncentrisanost ostvarenog profita u razvijenijim regionima, pre svega u Gradu Beogradu, u kojem se stvara preko 1/2 ukupno ostvarenog profita sektora MSP i oko 30% profita

² Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu za 2008. godinu, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, Republički zavod za razvoj, Republička agencija za razvoj MSP i preduzetništva, Beograd, septembar 2009. godine, str. 22.

nefinansijskog sektora, a zatim u Južno-bačkom okrugu (11,8% i 7,0% respektivno). Najmanju profitabilnost ostvarila su MSP u Borskom (9,8%), Pirotskom (11,9%) i Zaječarskom (20,2%) okrugu. Velike regionalne razlike u stopama profitabilnosti uglavnom su posledica različitih uslova poslovanja. MSP su najprofitabilnija u svim sektorima nefinansijskog dela privrede Srbije izuzev u sektorima: Vađenje ruda i kamena, Proizvodnja električne energije, gasa i vode i Saobraćaj, skladištenje i veze, u kojima, usled toga što su kapitalno intenzivni, profitabilnije posluju velika preduzeća.

Izražena je koncentracija MSP u radno intenzivnim i uslužnim delatnostima, a najprofitabilnija MSP posluju u sektorima: Trgovina na veliko i malo, Prerađivačka industrija i Poslovi sa nekretninama i iznajmljivanje.

Privredu Srbije karakteriše izrazito visok spoljnotrgovinski deficit, koji je povećan u 2008. u odnosu na prethodnu godinu za 17.6%, i iznosio je 642.8 mlrd dinara. Najveće učešće u spljnotrgovinskoj aktivnosti Srbije u 2008. godini ostvario je nefinansijski sektor (preko 95% ukupnog izvoza i uvoza). Povećan intenzitet spljnotrgovinske aktivnosti MSP doprineo je povećanju broja izvoznika za 428 ili 3.8% u 2008. godini, dok je broj velikih preduzeća izvoznika je smanjen sa 396 na 368.

Posmatrano sa aspekta spljnotrgovinske razmene i izvozne konkurentnosti, situacija u sektoru MSP je prilično nepovoljna, sa ostvarenim deficitom od 10,4% u 2008. godini. Nisku konkurentnost srpskog izvoza odlikava nepovoljna struktura prema faktorskoj intenzivnosti, gde dominiraju proizvodi niže faze prerade, uglavnom sirovine i poluproizvodi. Neophodna je značajna promena strukture izvoza u pravcu porasta učešća proizvoda većeg stepena finalizacije.

Kao rezultat doslednog zalaganja na formulisanju i implementaciji politika razvoja MSP, ostvaren je napredak i ubrzan razvoj sektora u predkriznom periodu, međutim brojni problemi su ostali kao prepreka potpunijem iskorišćavanju njihovih potencijala i njihovom većem doprinosu privrednom rastu zemlje. Svetska ekonomska kriza ograničavajuće je delovala na razvoj MSP i intenzivirala probleme nepovoljne strukture sa dominantnim učešćem mikro i malih preduzeća, ograničenih proizvodno-ekonomskih resursa usled čega je prisutna uslovljenost razvoja sektora od spoljnih izvora finansiranja i nedovoljne internacionalizacije, odnosno niskog nivoa konkurentnosti.

Usled delovanja negativnih efekata krize i činjenice da veliki broj MSP nije uspeo da preživi, svi bitni pokazatelji razvoja sektora za 2009. godinu dosta su nepovoljniji. Sektor MSP je u 2009. godini generisao 42,3% zaposlenih, 33% BDP, 49,2% izvoza i 58,0% uvoza. Ostvareno povećanje broja MSP za 12.125 je rezultat povećanja broja preduzetnika i mikro preduzeća, koji zbog svoje slabe ekonomske snage nisu uspeali da spreče usporavanje dinamike razvoja celokupnog sektora. Broj zaposlenih je smanjen za 7,2%, dok je u velikim preduzećima smanjen za 5,0%, čime je prekinut trend kontinuiranog povećavanja ukupne i posebno zaposlenosti u sektoru MSP. Usled smanjene poslovne aktivnosti za 14,7% zabeležen je iznadprosečni pad ostvarene BDV (-11,2%, u velikim preduzećima -4,8%).

Smanjenjem stope profitabilnosti na 39,6%, uz istovremeno njeno povećanje u velikim preduzećima na 41,3% sektor MSP je od najprofitabilnijeg postao najneprofitabilniji deo privrede Srbije. Ako se navedenom dodaju još i pogoršavanje odnosa broja osnovanih i ugašenih preduzeća, intenzivan pad produktivnosti, nepromenjena sektorska koncentracija i još izraženije razlike u profitabilnosti sektora po okruzima, postaje sasvim jasno da su u privrednim tokovima Srbije krizom najviše pogođena MSP.

Zasnivanje razvoja privrede Srbije na postojećim osnovama potpuno je neodrživo. Istovremeno vođenje restriktivne monetarne i ekspanzivne fiskalne politike ograničavajuće deluje na privredni rast. Neophodno je održavanje budžetskog deficita i javnog duga u razumnim granicama kako bi se smanjili rizik ulaganja u zemlju i kamatne stope i posledično podstakle strane i domaće investicije. Unapređenje konkurentnosti domaće privrede jedan je od ključnih preduslova smanjenja spoljnotrgovinskog deficita. Tendencija deindustrijalizacije privrede mora biti zaustavljena, a rešavanje katastrofalnog stanja zaposlenosti imperativ kreatorima ekonomske politike. MSP imaju potencijal da postanu najznačajniji pojedinačni faktor povećanja zaposlenosti, konkurentnosti, izvoza, prometa i bruto dodate vrednosti i posledično privrednog rasta, kao i da kao nosioci inovativnih aktivnosti i mehanizmi za širenje znanja i novih ideja doprinesu dinamičnosti privrede. Kakva će, međutim, biti uloga sektora MSP u oporavku i pokretanju rasta srpske privrede zavisice pre svega od odlučnosti u nameri da se otklone ili barem ublaže prepreke ponovnom oživljavanju i daljem razvoju sektora.

Uprkos činjenici da domaću privredu karakteriše nizak nivo konkurentnosti, efikasnosti i produktivnosti, Srbija poseduje i određene komparativne prednosti na kojima bi trebalo zasnivati njen dalji rast i razvoj. Nije realno očekivati da će se ekonomski rast Srbije zasnivati na razvoju sofisticiranih, informacionih i nanotehnolija koje podrazumevaju duga i skupa istraživanja i razvoj, već na revitalizaciji industrijskih grana, poput tekstilne, u kojima dominiraju MSP, postoje duga tradicija i iskustvo, dovoljno kvalifikovana a jeftina radna snaga, mogućnost da domaći proizvođači, usled povoljne geografske pozicioniranosti i blizine EU, obavljaju lon poslove i deo finalne proizvodnje namenjene izvozu. Tekstilna industrija nekada je bila najvažnija grana prerađivačke industrije u zemlji, a danas se suočava sa brojnim problemima među kojima se posebno ističu visoki troškovi proizvodnje, siva ekonomija, nelojalna konkurencija, zastarela oprema i tehnologija, nedovoljna iskorišćenost kapaciteta, nepostojanje adekvatne sirovinske baze i prezaduženost preduzeća. Merama institucionalne podrške usmerenim na oporavak tekstilne industrije, u kojoj MSP učestvuju sa preko 80%, omogućila bi se modernizacija opreme i tehnologije, osposobljavanje za prelazak sa doradnih poslova na proizvodnju kompletnih proizvoda, veća iskorišćenost kapaciteta, geografskog položaja i raspoložive logističke infrastrukture. Podsticanjem udruživanja proizvođača stvorila bi se kritična masa neophodna da odgovori zahtevima evropskih partnera za brzom proizvodnjom i isporukom, uz niže transportne troškove. Stvaranje jezgra integrisanih proizvođača, trgovaca na malo i dizajnera, doprinelo bi povećanju

izvoza, produktivnosti, konkurentnosti i zaposlenosti pre svega u sektoru MSP, a posledično i u privredi kao celini.

Polazeći od saznanja da većina problema MSP potiče iz njihove izolacije, kao moguće rešenje nameće se intenziviranje podrške dinamičnijem formiranju i razvoju klastera MSP u privredi Srbije. Kao geografske koncentracije međusobno povezanih preduzeća, srodnih ili različitih delatnosti, dobavljača, pružaoca usluga, obrazovnih, naučno-istraživačkih i drugih institucija, klasteri doprinose rastu produktivnosti i konkurentnosti, unapređenju poslovnih i izvoznih performansi i sposobnosti za preduzimanje inovativnih poduhvata, kao i generisanju veće zaposlenosti sektora MSP. Udruživanje po konceptu klastera omogućava MSP da otklone barijere koje stoje na putu njihovog razvoja, kao i da znatno unaprede svoju konkurentsku poziciju. Koordinacijom aktivnosti ona zajednički ostvaruju efekte ekonomije obima i optimalnu iskorišćenost kapaciteta, i uspevaju da se specijalizuju u obavljanju svojih bazičnih aktivnosti, pri čemu unapređuju efikasnost. Uprkos ostvarenim pozitivnim pomacima, formulisanje i implementacija politika i programa za podršku formiranju i razvoju klastera u Srbiji još uvek je nedovoljno razvijeno.

Udruživanjem MSP sa velikim preduzećima mogle bi se formirati mreže kooperanata MSP i na taj način iskoristiti potencijalne prednosti koje ova preduzeća, zahvaljujući svojoj fleksibilnosti i sposobnosti brzog tehnološkog i tržišnog prilagođavanja, imaju u odnosu na velike poslovne sisteme. Na taj način bi se povećala efikasnost i produktivnost svih dobavljača u lancu snabdevanja i stvorile pretpostavke za njihov dinamičniji razvoj.

Intenzivnijim angažovanjem Vlade na privlačenju stranih direktnih investicija, odnosno ulaskom MNK na srpsko tržište, domaća MSP bi se uključila u lance snabdevanja globalnih kompanija, što bi za rezultat imalo povećanje njihovih poslovnih i izvoznih performansi a u funkciji obezbeđivanja sveukupnog privrednog rasta. Vertikalnom integracijom domaćih preduzeća u lancu snabdevanja i različitih, pre svega istraživačkih i obrazovnih, institucija doprinelo bi unapređenju kvaliteta materijala, delova i finalnih proizvoda, intenzivnijem razvoju i difuziji inovacija, smanjenju troškova, povećanju zaposlenosti, produktivnosti, konkurentnosti i izvoza.

U uslovima globalizacije, privlačenje stranog kapitala i uključivanje domaćih kompanija u sisteme MNK, predstavlja najveću razvojnu šansu srpske privrede. U tom kontekstu se od države očekuju sistematski napor na poboljšanje uslova za investiranje, kao i stvaranje stabilnog poslovnog ambijenta. Unapređenje berzanskog poslovanja, okončanje procesa privatizacije, pojednostavljenje administrativnih procedura, snižavanje inflacije i percepcije o političkom riziku neki su od preduslova uspešnijeg privlačenja stranih investitora. Opstanak i prosperitet svih domaćih industrija i delatnosti zavisice od njihove konkurentnosti i izvoza. Država treba da omogući uspostavljanje efikasnog ekonomskog sistema, u kojem bi se prilivi stranog kapitala koristili na najbolji mogući način, a neminovni odlivi bili samo deo onoga što je već dobila domaća ekonomija.

Završetak procesa regionalizacije i decentralizacije je preduslov ravnornog regionalnog razvoja, povećanja konkurentnosti, veće iskorišćenost prirodnih i ljudskih potencijala, i diverzifikacije ekonomskih aktivnosti. Formiranjem statističkih regiona u skladu sa NUTS klasifikacijom³, obezbedio bi se pristup fondovima, programima i projektima EU za podršku regionalnom razvoju. Na taj način statistički ili tzv. evroregioni raspolagali bi sredstvima neophodnim za razvoj regionalnih programa i projekata. Identifikovanjem strateški značajnih i izvozno konkurentnih sektora država bi ukazala na osnovna područja delovanja, kojima bi regionalne agencije, implementacijom specifičnih programa, pružale neophodnu podršku. Procena je da bi se sprovođenjem procesa regionalizacije kreirao ambijent u kojem bi se efikasnije komunicirale potrebe MSP, uspostavio efektivniji privatno-javni dijalog, i obezbedila veća raspoloživost finansijskih sredstava za podršku razvoju sektora MSP.

Intenzivniji doprinos sektora MSP oporavku i privrednom rastu Srbije neće biti moguć bez odlučnijeg angažovanja države na otklanjanju administrativnih i zakonskih ograničenja, unapređenja institucionalne infrastrukture i finansijske podrške. MSP su opterećena skupim i dugim procedurama registracije poslovanja i dobijanja različitih dozvola i odobrenja. Pristup i slobodna konkurencija na tržištima na kojima bi proizvodi MSP mogli biti konkurentni je otežan a procedure javnih nabavki takve da demotiviraju preduzetnike da u njima učestvuju. Fleksibilnost i mobilnost radne snage ograničena je skupim i otežanim zapošljavanjem i otpuštanjem radnika što dodatno nepovoljno utiče na tendencije na tržištu rada.

Uprkos značajnim naporima i ostvarenim pozitivnim rezultatima u formulisanju i implementaciji politika razvoja MSP, kapaciteti institucionalne infrastrukture još uvek su nedovoljno razvijeni da odgovore potrebama MSP. Mere nefinansijske podrške nisu podjednako dostupne svim MSP i neophodna je bolja koordinacija, povezanost i ravnorniji regionalni raspored mreže agencija koje podstiču njihovo osnivanje i razvoj.

Trenutno jedan od najvećih problema srpskih MSP i ključna prepreka njihovom dinamičnijem razvoju odnosi se na otežan pristup kvalitetnim i povoljnim izvorima finansiranja. U uslovima ograničenosti sopstvenih i podsticajnih sredstava i odsustva senzibiliteta bankarskog sektora za potrebe

³ Nomenklatura teritorijalnih statističkih jedinica – NUTS, je statistički model Evropske unije, koji se primenjuje od 1988. Prema modelu u okviru EU je uspostavljena jedinstvena mreža statističkih teritorijalnih jedinica. NUTS podrazumeva tri nivoa statističkog razvrstavanja, gde je za regione propisan minimalni i maksimalni srednji broj stanovnika. Za najviši nivo – NUTS 1, kriterijum je minimum tri miliona, a maksimum sedam miliona stanovnika. Kod NUTS 2, donja granica je 800 hiljada, a gornja tri miliona stanovnika, dok je za još niži nivo NUTS 3 minimum određen na 150 hiljada, a maksimum na 800 hiljada stanovnika. Niži nivoi tzv. LAU mogli bi se porediti sa okruzima i opštinama u Srbiji.

MSP, ovim preduzećima na raspolaganju su samo skupi krediti sa kratkim rokovima odplate.

Neprilagođenost bankarskog sektora potrebama MSP, u smislu obima sredstava i uslova kreditiranja, i nerazvijenost alternativnih izvora finansiranja predstavljaju ozbiljan ograničavajući faktor razvoja sektora MSP. U Srbiji još uvek nedostaju razvijene mikrokreditne institucije i drugi finansijski instrumenti, saradnja sa privatnim investitorima poput poslovnih anđela, programi kredita ili kreditnih garancija, zajmovi bez kolaterala, fondovi rizičnog kapitala i poreski podsticaji.

Finansijska podrška države osnivanju i razvoju MSP realizuje se posredstvom Fonda za razvoj Republike Srbije, Garancijskog fonda Republike Srbije, Nacionalne agencije za regionalni razvoj, Nacionalne službe za zapošljavanje i određenog broja ministarstava, i obuhvata niskokamatne pozajmice, odobravanje i davanje garancija dela kredita koje banke i druge finansijske organizacije odobravaju privrednim subjektima, pomoć u pristupu izvorima finansiranja, subvencije za zapošljavanje, kreditiranje početnika i novčanu pomoć za realizaciju različitih programa i projekata. U nameri da se ublaže negativni efekti svetske ekonomske krize, 2009. godine je usvojen stimulativan paket mera namenjen privredi. Mere su se odnosile na subvencionisane kamatne stope na potrošačke kredite za kupovinu domaćih proizvoda, subvencionisane kamate na kredite za likvidnost i finansiranje trajnih obrtnih sredstava, subfinansiranje investicionih kredita, kredite za početnike, kao i na stimulisanje banaka da, uz podršku Vlade, odobravaju kredite po znatno nižim kamatnim stopama od tržišnih uz subvencionisanje dela kamatne stope od strane države. Zahvaljujući Vladi Italije i Evropskoj investicionoj banci, a posredstvom poslovnih banaka, MSP su bili dostupni i krediti iz inostranih kreditnih linija koji su odobravani pod povoljnijim uslovima od uslova kredita komercijalnih banaka.

Za srpske preduzetnike karakteristično je da poslovanje finansiraju sopstvenim resursima što u aktuelnom trenutku ukazuje na izrazito ograničen razvojni potencijal MSP. Rezultati istraživanja iz 2009. godine⁴ ukazuju da u spoljnim izvorima finansiranja domaćih MSP najveće učešće imaju krediti komercijalnih banaka (28%), dok su krediti državnih fondova, pozajmice od prijatelja ili partnera, lizing, inokrediti, garancije i donatorska podrška od relativno manjeg značaja. Preduzetnici su na skali od 1 do 8 rangirali prepreke u korišćenju komercijalnih kredita banaka na način na koji ih oni percipiraju, čime su dobijeni sledeći rezultati: na prvom mestu su visoke kamatne stope (1,6), zatim teškoće kod pribavljanja instrumenata obezbeđenja kredita (2,7), visoke bankarske provizije (3,1), limitirani iznosi kredita (3,5) i duge procedure za odobravanje kredita (3,8).

⁴ Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu za 2009. godinu, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, Republički zavod za razvoj, Nacionalna agencija za regionalni razvoj, Beograd, novembar 2010. godine, str. 83.

Najveći strateški problem srpskog sektora MSP, već godinama unazad, jeste hronična nelikvidnost indukovana velikim dugovanjima prema MSP od strane države, javnih preduzeća i velikih domaćih, privatnih, kartelno organizovanih kompanija u domenu proizvodnje i maloprodaje [1. str. 42]. Problem naplate potraživanja još više je zaoštren u uslovima ekonomske krize. Natprosečno dugi periodi naplate potraživanja i njihova neusklađenost sa dinamikom plaćanja obaveza prema dobavljačima drastično povećavaju izloženost MSP riziku nelikvidnosti.

Dinamičan rast sektora MSP primarno je determinisan dostupnošću kvalitetnih i povoljnih izvora finansiranja. Stoga je razvijanje mera finansijske podrške od suštinskog značaja ne samo za MSP već i za privredu kao celinu. Naponi moraju biti usmereni na dalji razvoj finansijskih instrumenata i odgovarajućih finansijskih institucija (mikrofinansiranje, regionalne garancijske šeme, finansiranje equity kapitalom, venture kapital). Preporuka je da se uspostavi sistem kofinansiranja kako bi se izvršila raspodela rizika između Vlade i preduzeća. Ostaje pitanje mogućnosti da se, u uslovima izrazito restriktivne monetarne politike usmerene na održavanje makroekonomske stabilnosti u zemlji, snizi cena kapitala po kojoj domaća MSP obezbeđuju sredstva neophodna za svoj razvoj.

ZAKLJUČAK

Iskustva razvijenih evropskih zemalja pokazuju da su MSP najznačajniji pojedinačni faktor ostvarivanja ciljeva povećanja zaposlenosti, unapređenja konkurentnosti, inovativnosti i dinamičnosti privreda, i da im se sa pravom pripisuje uloga nosioca privrednog i društvenog razvoja. Dalji tok procesa prilagođavanja i približavanja srpske privrede razvijenim tržišnim ekonomijama u velikoj meri će zavisiti od odlučnosti u nameri da se otklone barijere koje stoje na putu dinamičnijeg razvoja sektora MSP.

Kontinuirano povećanje učešća MSP u ukupnom broju privrednih subjekata, zaposlenosti, ukupnom prometu, bruto dodatoj vrednosti i spoljno trgovinskoj aktivnosti u periodu pre preliivanja negativnih efekata svetske ekonomske krize, govori u prilog tvrdnji da MSP mogu značajno da doprinesu oporavku i rastu i razvoju privrede Srbije.

Kreatori ekonomske politike u Srbiji mogu u budućnosti da imaju ključnu ulogu u otklanjanju ograničavajućih faktora usled kojih potencijalni doprinosi MSP zaustavljanju negativnih tendencija u privredi Srbije do sada nisu bili iskorišćeni. Po ugledu na zemlje EU, i u Srbiji sektor MSP treba da preuzme odlučujuću ulogu u stvaranju konkurentne tržišne ekonomije. Stepenu u kojem će MSP postati nosioci rasta i razvoja i omogućiti smanjenje nezaposlenosti, kao trenutno najvećeg ekonomskog i socijalnog problema u privredi Srbije, zavisice pre svega od uspeha u rešavanju problema njihove nedovoljne konkurentnosti, slabog kvaliteta proizvoda, hronične nelikvidnosti, granske i teritorijalne nepovezanosti i otežanog pristupa izvorima finansiranja.

LITERATURA

1. Aćimović, S. (2006) *Ključni faktori nelikvidnosti srpske privrede*, Analize, Nova srpska politička misao, Srbija.
2. Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu za 2008. godinu, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, Republički zavod za razvoj, Republička agencija za razvoj MSP i preduzetništva, Beograd, septembar 2009.
3. Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu za 2008. godinu, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, Republički zavod za razvoj, Republička agencija za razvoj MSP i preduzetništva, Beograd, novembar 2010.
4. Kraj privatizacije, posledice po ekonomski razvoj i nezaposlenost u Srbiji, Institut ekonomskih nauka, Beogradska bankarska akademija, Savez samostalnih sindikata Srbije, Beograd, 2010.
5. Kvartalni izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu za 2009. godinu, Ministarstvo za ekonomiju i regionalni razvoj RS, Beograd, 2009.
6. Kvartalni monitor ekonomskih trendova i politika u Srbiji, april – jun 2010, Fond za razvoj ekonomske nauke, Beograd, septembar 2010.
7. Lindqvist, G., Protsiv, S., Solvell, O. (2008) *Regions, innovation and economic prosperity: evidence from Europe*, Stockholm, Center for Strategy and Competitiveness, CSC Working Paper 2008 -1.
8. Small Business Act for Europe (executive summary), Brussels: European Commission, 2008
9. Strategija razvoja konkurentnosti i inovativnosti MSP, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2008.
10. Strategija razvoja RS 2006 -2012, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2006.
11. http://ec.europa.eu/enterprise/sme/index_en.htm
12. <http://www.europe.innova.eu/web/guest;jsessionid=FA4ECD491180CE8C4B7FD7BA3739450>

Isidora Beraha, MSc

Research Associate, Institute of Economic Sciences, Belgrade

SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND UNEMPLOYMENT REDUCTION IN SERBIA

Economic development of Serbia based on the existing premises is completely unsustainable. More dynamic economic growth can not be achieved unless the government begins solving the acute economic problems, primarily meaning encouraging economic activity growth and prevailing the negative trends on the labour market, as well as cutting the budget deficit and public debt and putting forward the competitiveness of domestic products and services. Taking into consideration that in the period from the year 2000 until the year 2009, the small and medium-sized enterprises sector was the most efficient segment of the economy, as well as respecting the positive experience of developed European countries, the sector may play the leading role in the recovery and development of Serbian economy. What will the small and medium-sized enterprises' role in fostering the development of Serbian economy be like depends primarily on the thoroughness in attempt to resolve or at least minimize the obstacles to further development of the sector, among which the following are perceived as the most important ones: insufficient competitiveness and poor quality of products, chronic illiquidity, sectoral and territorial incoherence and limited access to finance.

Key words: *small and medium-sized enterprises, economic growth and development, unemployment, competitiveness, dynamism, inovativeness, world financial crisis*